

OSMANLI MEDRESE EĞİTİM SİSTEMİNDE KARAR ORGANI: MECLİS-İ MESÂLİH-İ TALEBE VE MÜFREDÂT PROGRAMLARINI HAZIRLAMA SÜRECİNDEKİ ROLÜ (II. Meşrutiyet Dönemi Örneği)¹

Hasan YILDIZ*

ÖZ

Meclis-i Mesâlih-i Talebe II. Abdülhamit döneminde (Milâdi-1877) *Talebe Meclisi* adıyla teşekkül ettirilmiş bir kuruldur. 1879 yılında Meclis-i Mesâlih-i Talebe adını alan kurul saltanatın ilgâsına kadar geçen yarım asra yakın süre içerisinde faaliyet yürütmüştür. Medreselerin eğitim-öğretimine ilişkin her türlü konuyu görüşerek karara bağlamak Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin eğitim ağırlıklı bir kurul olduğunu göstermektedir.

Medreselerin ıslâhı kapsamında en yoğun düzenlemelerin gerçekleştirildiği II. Meşrutiyet döneminde medrese teşkilatının yeniden yapılandırılmasının yanında müfredâtın ve ders kitaplarının belirlenerek geliştirilmesinde en önemli görev Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından yürütülmüştür.

Bu çalışmada Osmanlı medreselerinin ilmi ve idâri işlerinin daha sağlıklı yürütülmesi amacıyla bir karar organı olarak teşekkül ettirilen Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin eğitim tarihimizdeki yeri, önemi ve ifâ ettiği görevler ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meclis-i Mesâlih-i Talebe, Osmanlı medreseleri, din eğitimi, Osmanlı eğitim tarihi

DECISION-MAKING ORGAN IN OTTOMAN MADRASAH EDUCATION SYSTEM: MECLIS-I MESALIHİ TALEBE AND ITS ROLE IN CURRICULUM DRAFTING PROCESS (An Example Referring To Second Constitutional Period)

ABSTRACT

Meclis-i Mesalih-i Talebe, named as *Student Parliament*, is a committee formed during the reign of Abdulhamid II (A.D.1877). The committee enamed

¹ Bu makale, "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim" isimli doktora tezinden yararlanılmak suretiyle hazırlanmıştır. (Bkz. Hasan Yıldız, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2017.

*Dr., MEB Maarif Müfettişi, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, hasanyildiz@meb.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9823-4486>

as Meclis-i Mesâlih-i Talebe in 1879 had continued to carry out its activities about a half century, until the abolition of sultanate. Settling every issue by discussing regarding madrasah education shows that Meclis-i Mesâlih-i Talebe is an education based committee.

The most important task, as well as restructuring madrasah organization, relating to designation and development of curriculum and textbooks carried on by Meclis-i Mesâlih-i Talebe during second Constitutional period when the most intensivere gulation pertaining to madrasah reform was made.

In this paper, Meclis-i Mesâlih-i Talebe, formed as a decision making organ in order to conduct scholarly and administrative affairs better, its the importance, duties and place in our education history are assessed.

Keywords: Meclis-i Mesalih-i Talebe, Ottoman madrasahs, religious education, education history of Ottoman

1. Giriş

Osmanlı'da ilmiye sınıfının başlıca üç fonksiyonu vardır: Eğitim (tedris), iftâ (fetvâ) ve yargı (kaza) görevi. Bu üç fonksiyonu sırasıyla müderrisler, müftüler ve kadılar gerçekleştirmektedir². *Ders Vekâleti* ise şeyhülislâmlığın öğretimle ve medrese öğrencilerinin işleriyle uğraşan dâiresidir. Bu dâirenin başında bulunan ve şeyhülislâma vekâlet eden kişiye de *Ders Vekîli* denilmektedir³.

Sultan II. Bayezid, yaptırmış olduğu meşhur medresenin müderrisliğini şeyhülislâma tahsis edip bu görevin bizzat şeyhülislâm tarafından yürütülmesini şart koşunca, uzun süre şeyhülislâmlar bu medresede eğitim vermişlerdir. Daha sonraları şeyhülislâmların işlerinin yoğunluğu ve diğer bazı nedenlerle bu görevin vekil eliyle yürütülmesi cihetine gidilmiş ve bu usûl teâmül haline gelerek resmîleşmiştir. Ders Vekîli unvanı verilen bu görevliye bilâhare medreselerin yönetim görevinin de verilmesi üzerine Şeyhülislâmlık Makâmı'na bağlı yeni bir dâire ihdâs edilmiş ve bu dâireye de *Ders Vekâleti* adı verilmiştir⁴.

Resmî bir dâire olarak XIX. yüzyılda oluşturulan Ders Vekâleti⁵, Süleymâniye Câmî yakınındaki Ağakapısı'nın⁶ 1826'da Şeyhülislâmlık Makâmı'na tahsis edilmesi üzerine yeniden düzenlenmiş; Ders Vekîli, rüus ve medrese imtihanlarına nezâret etmekle görevlendirilmiştir⁷.

Medreselerdeki eğitim ve öğretimi düzenlemek üzere Şeyhülislâmlık Makâmı'na bağlı bir daire olarak kurulan Ders Vekâleti'nin bünyesinde⁸ ilk defa Hicrî-1294 (M.1877) senesinde *Talebe Meclisi*⁹ adıyla bir heyet tesis edilmiş, Hicri-

² İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdâre Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 230.

³ İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı: Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 690.

⁴ Müftüzâde, "İstanbul Medreseleri-II", *Sebilürreşâd*, c. XXI, S. 542-543, s. 174.

⁵ Mehmet İpşirli, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Ders Vekâleti", Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, c. IX, s. 183-184.

⁶ XVII. yüzyılın başlarında, Süleymaniye'de yeniçeri ağası makamı olarak inşa edilen ve Osmanlı Devleti'nin en yüksek memurlarından biri olan Yeniçeri Ağası'nın görev yaptığı dâire. Kısaca "Ağa Kapısı" olarak adlandırılmıştır. Bkz.<http://istanbul.diyaret.gov.tr/Sayfalar/contentdetail.aspx? Menu Category= Kurumsal2&ContentId=muftulugumuz>. (Erişim tarihi: 24.04.2018)

⁷ Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, "Şeyhülislâmlık (Bâb-ı Meşihat) Arşivi Defterleri", *Din ve Hayat, TDV. İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2015, S. 24, s. 107.

⁸ Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 183.

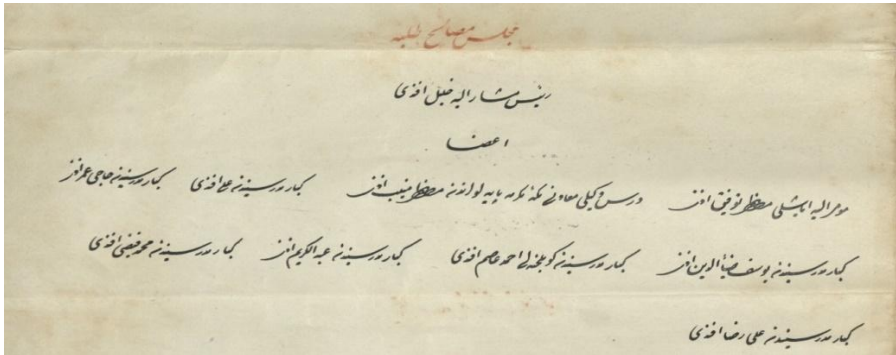
⁹ *Salnâme-1294*, b.y., 7 Zilhicce 1293, s.167.

1295 (M.1878) senesinde *Meclis-i Talebe-i Ulûm* adı verilen bu heyet¹⁰; Hicri 1296 (M.1879) senesinden saltanatın ilgâ edildiği tarih olan 1 Kasım 1922'ye kadar *Meclis-i Mesâlih-i Talebe* adı altında varlığını devam ettirmiştir¹¹.

Bu çalışmamızda, 1877-1922 yılları arasında faaliyet yürüten ve medreselerin her türlü iş ve işlemine ilişkin konularda karar alma konumunda bulunan Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin II. Meşrûtiyet döneminde medrese eğitim sistemindeki yeri, önemi, kurumsal yapısı, işleyişi ve faaliyetleri arşiv belgeleri esas alınmak sûretiyle değerlendirilecektir. Ayrıca mezkûr arşiv belgeleri dışında, incelenen konuyu açıklayıcı ya da destekleyici bilgilerin bulunduğu kaynaklardan da yararlanılma cihetine gidilmiştir. Yapılan alan taramasında, adı geçen meclise ilişkin müstakil herhangi bir akademik çalışmaya rastlanılmamış olması çalışmanın önemini daha da artırmaktadır.

2. Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Görevleri

İlk defa 1296/1879 senesi Salnâmesi'nde adına rastlanan Meclis-i Mesâlih-i Talebe, Ders Vekili es-Seyyid Halil Efendi başkanlığında dokuz üye ve bir kâtip olmak üzere on bir kişiden oluşturulmuş¹² ve zaman zaman üye sayısındaki değişikliklerle birlikte Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden ayrılışına kadarki süreçte çalışmalarını devam ettirmiş bir kuruldur¹³.

Belge 1. Hicrî 1296 (M.1879) senesi Meclis-i Mesâlih-i Talebe üyeleri (BOA-Y.PRK.MŞ.1.2/1)

Osmanlı devlet salnâmeleri incelendiğinde: Hicrî 1290 (M. 1873) senesinde, “İstanbul ve Bilâd-ı Selâse medreselerinde bulunan talebelerin askerlik muâmelelerini yürütmek üzere¹⁴” Meşihat Makâmı bünyesinde *Meclis-i İmtihân-ı*

¹⁰ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye (Sene 1295)*, İstanbul, 1295, s. 170.

¹¹ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul, 1296, s. 95; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c. I, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s. 428, (Ders Vekâleti maddesi).

¹² *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul, 1296, s. 95.

¹³ Yaklaşık yarım asırlık süreç içerisinde Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin üye sayısı yediden az olmamak üzere değişik zamanlarda on bir, on iki, on üç ve on dört gibi sayılara ulaşmış, 1328/1912 senesine ait Salnâme'de ise üyeler arasına beş medâris müfettişi dâhil edilmiştir.

¹⁴ İlhami Yurdakul, “Şeyhülislamlık Merkezi Olarak İstanbul”, *Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu, 14-17 Aralık 2010*, (221-228), İstanbul, 2011, s. 227.

Kur'a adıyla bir heyet teşekkül ettirilmiş¹⁵, bu heyet aynı isim altında Rûmî 1327 (M. 1911) senesine kadar medrese talebelerinin sadece askerlik muamelesine ilişkin işlerini yürüten bir kurul olarak işlev görmüştür¹⁶.

Meclis-i İmtihân-ı Kur'a heyeti dışında Hicrî 1294 (M. 1877) senesinde Meşîhat Makâmı bünyesinde *Talebe Meclisi* adıyla yeni bir heyet oluşturulmuştur¹⁷. Bu heyetin adı Hicrî 1295 (M. 1878) senesinde *Meclis-i Talebe-i Ulûm* olarak değiştirilmiş¹⁸, bir yıl sonra ise *Meclis-i Mesâlih-i Talebe* adını alarak saltanatın kaldırılmasına kadar çalışmalarına devam etmiştir¹⁹. Rûmî 1326/1910 ve 1327/1911 senelerine ait salnâmelerde adına rastlanılmayan meclise; “*Ders Vekâleti*” başlığı altında yer verildiği anlaşılmaktadır²⁰. Yine Rûmî 1333-1334/1918 senesine ait *Devlet Salnâmesi* ile *İlmiye Salnâmesi*'nde meclis üyelerine *Ders Vekâleti* ve *Meclis-i Mesâlih-i Talebe* başlığı altında yer verilmiş olması²¹ her iki birimin birbiriyle özdeşleştiğini ve her iki isimin birbirinin yerine kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca adı geçen meclisin; talebe işleriyle meşgul olduğu zaman *Meclis-i Mesâlih-i Talebe*, rüüs imtihanları zamanında *Meclis-i İmtihan*, kur'a imtihanları başladığında *Meclis-i Mesâlih-i Talebe* ve *İmtihan-ı Kur'a* mühürlerini kullanması²² meclisin görev tanımının ve görev alanının genişliğine ve çeşitliliğine işaret etmektedir. Öte yandan Rûmî 1327 (M. 1911) senesinde ilgâ edilen *Meclis-i İmtihân-ı Kur'a*'nın yürütmüş olduğu görevin de mezkûr seneden itibaren Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından üstlenildiği anlaşılmaktadır.

II. Abdülhamid tarafından başta Bâb-ı Fetva olmak üzere Harbiye, Bahriye, Adliye, Maârif, Mâliye, Nâfia, Evkâf ve Jandarma teşkilatının ıslâhına ilişkin hazırlanmış olan tarihsiz bir muhtıradan Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin kuruluşuna dair bilgilere rastlanılmaktadır²³. Muhtıranın Bâb-ı Fetva/Şeyhülislâmlık Makâmı'na ilişkin olan kısmında özetle: Bâb-ı Fetva'da yeterli sayıda bilge kişilerden müteşekkil bir yüksek ıslâhat komisyonu kurulacak; bu komisyon medreselerin ve şer'i mahkemelerin durumunu ve idâresini ıslah kapsamında ayrıntılı bir lâyiha hazırlayarak zât-ı şâhâneye takdim edeceklerdir. Komisyonun yürüteceği çalışmalar: Talebe-i ulûmun fakirlikten ve itibarsızlıktan kurtarılması, müderrislerin geçiminin sağlanması, ilmiye ödeneğinin sûstûmalden korunması, medresede okutulan ilimlerin tanzim edilerek eğitimin kolaylaştırılması ve yaygınlaştırılması, eğitim süresinin düzenlenmesi, talebelerin iyi davranışlar kazanmaları ve kötü davranışlardan kaçınmaları kapsamında riâyet edecekleri esasların belirlenmesi ve bu amaçlara ulaşma vasıtalarının araştırılması şeklinde sıralanmıştır. Özetle

¹⁵ *Salnâme-1290*, (28 defa), Matbuât-ı Maarif, İstanbul, ty., s. 74.

¹⁶ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye-1326*, (65. defa), Selanik Matbaası, ty., s. 111; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye-1327*, (66. defa), Selanik Matbaası, Dersaadet, 1327, s. 120-128.

¹⁷ *Salnâme-1294*, s. 167.

¹⁸ *Salnâme-1295*, s. 170.

¹⁹ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye-1296*, s.95; Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c. I, s.428, (Ders Vekâleti maddesi).

²⁰ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye-1326*, (65. sene), Selanik Matbaası, Dersaadet, 1326, s. 111; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye-1327*, (66. defa), Selanik Matbaası, Dersaadet, 1327, s. 121.

²¹ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye 1333-1334*, s. 139; *İlmiye Salnâmesi*, s. 145.

²² Müftüzâde, “İstanbul Medreseleri-II”, *Sebilürreşâd*, c. XXI, S. 542-543, s. 174-175.

²³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Yıldız, *Esas Evrakı (Y.EE.)*, Dosya no:3, Gömlek no:60/1-2; ayr. bkz. Mehmet Hocoğlu, *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları (Belgeler)*, Oymak Yayınları, İstanbul, ty., s. 128-133.

medreseleri aslî halleri olan Dârülfünûn'a dönüştürmek ve asrın gelişmelerinden yararlandırmak, bu komisyona görev olarak verilmiştir²⁴.

Uzunçarşılı'nın "talebe işleri dairesi"²⁵ şeklinde çevirisini uygun gördüğü Meclis-i Mesâlih-i Talebe, Rûmî 1328 (M. 1912) senesinde Ders Vekîli Ali Zeynelâbidin Efendinin başkanlığında beş üye, bir mümeyyiz ve beş medâris müfettişinden müteşekkil iken²⁶, 18 Eylül 1330/1 Ekim 1914 tarihli Islâh-ı Medâris Nizamnâmesinin Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası gereğince mezkûr tarihten itibaren değişikliğe uğrayarak çalışmalarına devam etmiştir²⁷.

Mezkûr Lâyiha ve Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi gereğince Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin yazı işleri birimi dışında kalan ve Ders Vekâleti'ne bağlı olan teşkilâtın tamamı ile Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin mevcut yapılanması ilgâ edilmiştir²⁸. Bu kapsamda, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi umum müdürlerinin, kendi idarelerindeki medreselerin yönetimine ilişkin hususlarda müzâkere ve danışmaya ihtiyaç duymaları halinde, gerekli kararları almak üzere bir ilmî heyete ihtiyaç duyulduğunun tesbiti yapılmış; bu doğrultuda Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin mevcut durumunda değişikliğe gidilerek medresenin danışma ve karar organı olarak varlığını devam ettirmesi sağlanmıştır²⁹. Gerçekleştirilen değişikliğin meclisin teşekkülüne ve çalışmalarının daha etkin hale getirilmesine ilişkin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim mezkûr lâyihada, Meclis-i Mesâlih-i Talebe heyetine bizzat Kısım-ı Evvel, Kısım-ı Sâni ve Kısım-Âli medreselerin genel müdürlerinin dâhil edilmesinin; sorunların çözümüne daha fazla katkı sağlayacağından bahsedilmekte, ayrıca Müessesât-ı İslamiyye'nin idâresini ve geliştirilmesini teminle görevli Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti bünyesinde görev yapan Müessesât-ı İlmiyye Müdürü'nün de Ders Vekâleti ve ona bağlı umum müdürleriyle teşrik-i mesâide bulunmasının faydaları sıralanmaktadır. Böylece vakıflar bünyesinde faâliyet yürüten medreselerin fizikî yapı ve donanımı ile ilgilenen adı geçen müdürlük ile medreselerin eğitim-öğretim ve denetim işlerinden sorumlu Ders Vekâleti'nin birlikteliği ve koordinasyonu temin edilerek tek elden sevk ve idâresinin sağlayacağı maslahat gözetilmiştir.

18 Eylül 1330/1 Ekim 1914 tarihli Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi gereğince Müessesât-ı İlmiyye Müdürü'nün, Ders Vekîli Muavini sıfatıyla dâhil edildiği Meclis-i Mesâlih-i Talebe heyeti, Ders Vekîli'nin başkanlığında yedi kişiden teşekkül ettirilmiştir. Periyodik olarak haftada iki kez düzenli bir şekilde toplanan heyete medresenin her türlü iş ve işlemine ilişkin konuları görüşerek karara bağlama

²⁴ A.y.; Muhtıra metninin ilk çeviri yazısını bazı hatalarla birlikte yayınlamış olan Hocaoglu'nun eserine atıf yapan araştırmacıların, aynı hatalı metne çalışmalarında yer verdikleri görülmektedir. (Bkz. Esra Yakut, *Şeyhülislamlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 67,68.). Bahse konu görevlerin Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin yürütmüş olduğu görevlerle örtüştüğü görülmekle birlikte, oluşturulması istenilen yüksek komisyonun Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin ilk teşekkülündeki meclis olduğuna dâir herhangi bir açıklama muhtırada yer almamaktadır. Ancak bu görevlerin Meclis-i Talebe-i Ulûm'un görevi kapsamında olduğu hususu Yakut'un eserinde kesin bir dille ifade edilmektedir.

²⁵ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiyye Teşkilâtı*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2014, s. 204.

²⁶ 1328 *Sene-i Maliye-Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, Selanik Matbaası, İstanbul,1328, s.118-119.

²⁷ *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi (Nizamnâme-Ders Cetveli-Sûret-i Tedris ve Kitaplar-Tâlimâtname)*, Matbaa-ı Ahmed Kâmil, İstanbul, 1330/1333, s. 6, 11.

²⁸ a.g.e., s. 6, 11.

²⁹ a.y.

görevi verilmiştir³⁰.

ماده : ١٤ طلبه علومك امور ومصالح عموميه سی درس وکیلک تحت ریاستده دارالخلافه العلیه مدرسه سنک مدیرعمومیبری ایله وکالت مشار الیهایه معاونتله مکلف اوقاف هایون نظارتی مؤسسات علمیه مدیرندن تشکیل ایدن مجلس مصالح طلبه طرفدن تدویر ایدیلمور . هفته ده لا اقل ایکی دفعه اجتماع ایده جک اولان بو مجلسده مدارسک اداره سنه ، تدریساتنه متعلق خصوصات و مدیر عمومیلر جانبندن اداره لرینه عأد اوله رق محتاج مذاکره کوریلوب هیئته عرض اولنه جق مواد حقنده مقررات مقتضیه اتخاذ اولنور .

ماده : ١٥ هیئت تحریره سنندن ماعدا درس وکالتنه مربوط تشکیلات و مجلس مصالح طلبه نك شکل حاضر ی ملغادر .

Belge 2. 18 Eylül 1330/1 Ekim 1914 tarihli Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi'nin Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin teşekkülüne ilişkin 14'üncü ve 15'inci maddeleri.

Rûmî-1333/1334 (Milâdî-1918) senesine ait Devlet Salnâmesi ve İlmiye Salnâmesi dikkate alındığında; Ders Vekîli Hacı Ali Zeynelabidin Efendi'nin başkanlığında oluşturulmuş olan Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin üyeliklerine: Ders Vekîli Muavini ve Müessesât-ı İlmiyye-i Vakfiyye Müdürü Nail Reşid Bey, Medresetü'l-Mütehassısın Müdür-i Umûmîsi Hüseyin Avni Efendi, Kısım-ı Âlî Müdür-i Umûmîsi Mehmet Şükrü Efendi, Tâlî Kısım-ı Sâni Müdür-i Umûmîsi Fehmi Efendi, Kısım-ı Evvel Müdür-i Umûmîsi Recep Efendi ve Kâtip Esad Efendi görevlendirilmiştir³¹.

Medresenin eğitim-öğretimine ilişkin her türlü konular ile müderris, muallim ve diğer personelin tayin, terfi ve azilleri; maaş, vekâlet ya da ücret karşılığı görevlendirilmeleri; talebeye ait tüm iş ve işlemler ile personel ve talebenin devam-devamsızlık durumunun takibi; ders programlarının hazırlanması ve okutulacak derslerin ve kitapların belirlenmesi; personel ve talebenin disiplin işlemleri gibi pek çok konuyu görüşüp karara bağlamak Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin görev alanına girmektedir³². Ayrıca 22 Haziran 1915/9 Haziran 1331 tarihinden itibaren İstanbul dışındaki taşra medreselerine ilişkin konuların da Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından görüşülerek karara bağlanmış olması, adı geçen meclisin görev kapsamının Dersâdet'le sınırlı kalmadığını göstermektedir³³.

Rûmî-1331 senesine girilmiş olması münasebetiyle, Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin hazırlamış olduğu 1330 yılına ilişkin 15 Mart 1331/28 Mart 1915 tarihli bir değerlendirme raporuna göre: Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin kuruluşundan itibaren 4,5 aylık sürede; Meclis tarafından 76 kez toplantı yapılmış ve bu toplantılar sonucunda 198 karar alınarak imza edilmiştir. Alınan kararlara bağlı

³⁰ İMMA, MMTD, nr. 2202, s. 15a, 15b. (Karar no: 75, 88); Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi-Nizamnâme, s. 11 (Madde: 14).

³¹ Salnâme-i Devlet-i Âli Osmâniyye, 1333-1334 Sene-i Mâliyye, 68'inci sene, Hilal Matbaası, İstanbul, 1334, s. 139; İlmiye Salnâmesi, s. 145.

³² İMMA, MMTD, nr. 2202, b.a.

³³ a.g.e., s. 66b-69a, 72b-75b, 81b-82a, 85a, 88a.

olarak, kurum dışı birimlere 960 adet, kurum içi birimlere ise 430 adet yazı yazılmış, ayrıca 215 adet müteferrik müzekkere, 280 adet muhâberât-ı askeriyeye, 60 adet alay ve tabur imâmeti, 298 adet ise vilâyetlerle ilgili yazışma gerçekleştirilmiştir³⁴.

Yoğun bir tempoyla çalıştığı anlaşılan Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin 2 Şubat 1330/15 Şubat 1915 tarihli ve 168 sıra numaralı kararıyla; yalnız Pazartesi günleri düzenli olarak toplanmasına; acil ve mühim konuların vukû bulması halinde ise ayrıca toplantı yapılmasına karar verilmiş³⁵, 21 Mart 1331/3 Nisan 1915 tarihli ve 34 sayılı kararda ise, lüzum görüldükçe ve davet olunması halinde yalnız Pazartesi günleri toplanacağı yönünde karar alınmıştır³⁶.

Medreselerin ıslâhı ve tüm iş ve işlemlerinin yürütülmesi konusunda karar mercîi pozisyonunda olan ve yoğun mesâî harcayan Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin 21 Kanûnievvel 1331/15 Kasım 1914 tarihli kararında; çalışma odasının durumuna ilişkin yer alan bilgiler dikkat çekicidir.

Ders Vekâleti Meclis-i Mesâlih odasında mevcut köhne halının, pek ziyâde fersûdeleşerek yâr ve ağıyara karşı pek çirkin bir manzara teşkil eylemesi ve odanın ortasında olup meclisin müzâkeresine mahsus olan masanın, küçük bir yemek masasından ibaret bulunması hasebiyle, bunların tebdîliyle münâsib-i veçhile bir halı ve bir oda masasının mubâyâası ve mevcut eski halının da mümkün mertebe tâmir ve ıslâhıyla, hasır döşeli ve halıdan hâli kalem odasının tefrîşi ve meclis odasının köhne perdelerinin tebdîli ve hiç perde mevcut olmayan kalem odasına perde tedârîki hususunun Encümen-i İdâreye emir ve irâde buyurulması bâbında emir ve ferman hazreti men-lehü'l-emrindir³⁷.

Meclis, çalışma odasındaki küçük masanın ve eskimiş halının tebdiline karar verirken aynı zamanda eskimiş halının “mümkün mertebe tamir ve ıslâh” edilerek kalem odasının tefrîşinde kullanılmasını talep etmektedir. Bu durum, meclisin değişim ve yeniliğe açık bir duruş ile birlikte geçmişten miras kalan malzemenin de mümkünse ıslâhına ve kullanımının devamına ilişkin bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Mezkûr karar, Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin bir toplantı odası ve bir bürodan müteşekkil çalışma biriminin kısıtlı imkânlarıyla ve yokluk içerisinde medreselerin ıslâhı yolunda önemli kararlara imza attığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim 18 Eylül 1330/1 Ekim 1914 tarihinde küşâd edilen Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin tüm iş ve işlemlerine ilişkin karar merci pozisyonunda bulunan meclisin, zorlu ve yoğun bir çalışma temposu ile medreselerin düzene konulmasında belli bir aşamaya gelmesinin ardından ve bir yılı aşkın bir sürenin sonunda ilk defa çalışma bürosuna ait bir talebi dile getirmesi dikkat çekmektedir.

³⁴ İMMA, MMTMMV, nr. 2070, s. 43.

³⁵ İMMA, MMTD, nr. 2202, s. 38a.

³⁶ a.g.e., s. 52a.

³⁷ İMMA, MMTMMV, nr. 2072, s. 268.

بدنحی ماده درس وکیلک تحت ریاستده اولمق اوزره دوت مفتش عمومی
ایله مدرسه سابعیه شعباندن هر بری ایچون مدرسه مذکوره مجلس مدرسینی
طرفندن ودرجات نلته مدارس ایچون هیات تدریسیه لرینک هر بری طرفندن وکندی
مدرسلی میانندن انتخاب ایدبله جک برءاضادن منشکل بر مجلس صالح طلبه وارددر.

Belge 3. 18 Teşrînevvel 1333/18 Ekim 1917 tarihli Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesiyle Taşra Medârisi Hakkında Nizamnâme'nin Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin teşekkülüne ilişkin 7'nci maddesi.

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi dönemine gelindiğinde (8 Mayıs 1916-8 Ekim 1918), Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin yeniden yapılandırılması cihetine gidilmiştir. 18 Teşrînevvel 1333/18 Ekim 1917 tarihli *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesiyle Taşra Medârisi Hakkında Nizamnâme'nin 7'nci maddesi* Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin teşekkülüne ilişkin gerçekleştirilen değişiklik hakkındadır. Bu değişikliğe göre meclis; Ders Vekîli'nin başkanlığında dört müfettiş-i umûmî ve Medrese-i Süleymâniye'nin her bir şûbesini temsilen seçilecek birer müderris ile derecât-ı selâse kısımlarının her biri için öğretim kadrosu tarafından seçilecek birer üye olmak üzere toplam on iki üyeden teşekkül ettirilmektedir. Görevlendirilecek üyelerin resmi görevlerinin olmaması şart olup³⁸; bir yıllığına seçilen üyelerin tekrar seçilmeleri de mümkündür³⁹. Nitekim Nizamnâme'nin mezkûr maddesi gereğince, Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin teşekkül ettirilmesi amacıyla 25 Teşrînevvel 1333/25 Ekim 1917 tarihinde toplantıların yapılması için medreselerin umum müdürlüklerine tezkereler gönderilmiş, yapılan toplantılar sonucunda meclis üyeliklerine Sahn Medresesi'nden Tefsîr-i Şerîf Müderrisi Ankaralı Refî' Efendi, İbtidâî Dâhil Medresesi'nden Tarih-i Osmânî ve Umûmî Müderrisi Kilisli Tevfik Efendi, İbtidâî Hâriç Medresesi'nden Nahv-i Arabî Müderrisi Batumlu Ali Remzi Efendi çoğunluk oyuyla seçilmişlerdir⁴⁰. Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi döneminde meclisin doğal üyesi sayılan müdür-i umûmîlerin bu görevleri üzerinden alınarak idârî işlere yoğunlaşmaları sağlanmıştır. Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin bu yapısı; 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın ilgâsına bağlı olarak Meşihat Makâmı'nın kaldırılmasına kadar devam etmiştir⁴¹.

Genel bir ifadeyle medreselerle alakalı her türlü iş ve işleme ilişkin danışma ve karar organı konumunda bulunan Meclis-i Mesâlih-i Talebe, Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin gerçekleştirdiği düzenlemeler kapsamında derecât-ı selâse diye isimlendirilen İbtidâî Hâriç, İbtidâî Dâhil ve Sahn medreselerinin ıslâh ve terakkîsine hizmet edecek tekliflerde bulunmak, bu bağlamda muallim ve müderrislerin tayin ve azledilmelerine; ders programlarında gerçekleştirilecek tâdîlâta; medrese yönetimleri tarafından istişâreye ihtiyaç duyulacak meselelerin çözümüne ve Makâm-ı Meşihat'ça verilecek diğer konulara dair görüş beyan etmekle görevlendirilmiştir⁴².

³⁸ Resmî görevden maksat idârî görev olduğu anlaşılmaktadır.

³⁹ *CI*, S. 33, s. 936, 937.

⁴⁰ *İMMA, MMTMMV*, nr. 2084, s. 14, 39; *CI*, S. 33, s. 973.

⁴¹ Müftüzâde, *a.g.e.*, s. 177.

⁴² *CI*, S. 33, s. 937.

سكزنجی ماده مجلس مصالح طلبہ نك وظیفہ سی درجات نكہ مدارسك
اصلاح و ترقیسنہ خادم تدایره دائر تکلیفانده بونفق و درجات نكہ مدرسی مدرسلسك
نصب و عزتله و بونلرك درس پروغرا ملرنده اجرا قلنه جق تعدبلانہ و درجات نكہ
مدرسی ادارلرنجه محتاج استازاره کوربان مسائله و مقام مشیختدن تودیع ابدیاهك
خصوصانه دائر بیان معالمله اتمکدر .

Belge 4. 18 Teşrînievvel 1333/18 Ekim 1917 tarihli Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesiyle Taşra Medârisi Hakkında Nizamnâme'nin Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin görevine ilişkin 8'inci maddesi.

Öte yandan Meşihat Dâiresi bünyesinde “Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmîyye” kurulmasına dâir lâyihanın Meclis-i Âyan'da müzâkeresi esnasında, Seyyit Bey tarafından Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin görevi şu şekilde özetlenmiştir: “Lâzım gelen kitapları telif ve neşr etmek, medreselerin programlarını tanzim etmek ve ne sûretle tedris edildiğini kontrol etmek.”⁴³

Meclis-i Mesâlih-i Talebe, üye sayısının mutlak çoğunluğu ile toplanmakta ve yine toplantıya katılanların mutlak çoğunluğu ile karar almaktadır⁴⁴. Üye sayısının mutlak çoğunluğu ile toplanan ve toplantıya katılanların mutlak çoğunluğu ile karar alan Meclis-i Mesâlih-i Talebe'ye⁴⁵ kuruluşundan itibaren yüklenen idârî ve ilmî görevler, müstakil herhangi bir mevzuatla belirlenmemiş olup; meclis, Meşihat Makâmı'ndan verilen emirlerin ve havâle edilen işlerin gereğini Islâh-ı Medâris'e ilişkin mevzuatlarda yer alan hükümlere ve teâmüle uygun şekilde yerine getirmekle yükümlü tutulmuştur. Nitekim 10 Zilkâde 1332-18 Eylül 1330 (1 Ekim 1914) tarihli Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi ile⁴⁶ 16 Zilhicce 1335-4 Teşrînievvel 1333 (4 Ekim 1917) tarihli Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesiyle Taşra Medârisi Hakkında Nizamnâme'de⁴⁷ Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin yeni yapısına ve görevine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

1914 yılında Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi döneminde İstanbul'daki medreselerde başlatılan ve Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi dönemiyle birlikte ivme kazanan ıslâhat programının taşra vilayetlerini de kapsayacak şekilde yaygınlaşması nedeniyle Ders Vekâleti'ne ait işler çeşitlenerek çoğalmış, böylece Ders Vekâleti ile Meclis-i Mesâlihi Talebe'nin görev alanlarının belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda Musa Kâzım Efendi'den sonra şeyhülislâmlık görevine getirilmiş olan Haydârizâde İbrahim Efendi döneminde, Ders Vekâleti ile Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin görevlerinin belirlenerek birbirinden ayrılmasını sağlayacak bir nizamnâme ve esbâb-ı mûcibe lâyihası hazırlamak üzere bir komisyon oluşturulması

⁴³ Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi (MAZC), 26 Şubat 1334 (1918), 3'üncü devre, c. I, İçtima senesi: 4, 29'uncu inikâd, s. 461.

⁴⁴ İMMA, MMTMMV, nr. 2086, s. 84.

⁴⁵ Ay.

⁴⁶ Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi-Nizamnâme, s. 6,11 (Madde: 14).

⁴⁷ Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ve Medresetü'l-Kuzât Nizamnâmesi, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, Şehzâdebaşı 1340/1338, s. 22-23. (Madde:7, 8, 9)

cihetine gidilmiştir. Ders Vekâleti'nin 23 Kânûnevvel 1334/23 Aralık 1918 tarihli yazısında Medrese-i Süleymâniye'nin Meclis-i Müderrisîn Reisi Fâzıl Arif, Meclis-i Mesâlih-i Talebe âzâsı Karahisarlı Kâmil, Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye âzâsı Elmalılı Muhammed Hamdi, Medrese-i Süleymâniye müderrisi Bafıralı Hamdi Efendi ve me'mûrîn müdürü Bahri Bey'den oluşturulan komisyonun kâtipliğine Meclis-i Mesâlih-i Talebe kâtibî Mehmed Esad Efendi'nin seçildiği açıklamasına yer verilmiştir⁴⁸. 1918 yılının son günü olan 31 Kânûnevvel 1334/31 Aralık 1918'de ilk toplantısını yapmak üzere toplanan⁴⁹ mezkûr komisyonun yürüttüğü çalışmaların sonuçları hakkında, arşiv belgeleri üzerinde yapılan incelemede herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. Ancak Ders Vekâleti'nin 29 Teşrinisâni 1336/29 Kasım 1920 tarihli bir yazısında⁵⁰; Ders Vekâleti'nin görevinin darsaâdet ve taşra teşkilatındaki medreseleri kapsayacak şekilde her iki teşkilâtın *ilmî, idâri ve mâlî* işlerinin sevk ve idâre etmek olduğu, bu nedenle her geçen gün iş yüküyle doğru orantılı olarak Ders Vekâleti'nin öneminin daha da arttığı vurgulanmıştır.

3. Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin Medreselerin Müfredât Programları ile Ders Kitaplarının Belirlenmesindeki Rolü

II. Meşrutiyet döneminde medreselerin islâhı kapsamında yoğun bir şekilde hayata geçirilmeye çalışılan düzenlemelerde, amaca ulaşmada en önemli araçlardan olan müfredât programlarının hazırlanması süreci Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından yönetilmiştir. Başta müfredât programları olmak üzere ders kitaplarının belirlenmesi ve bu kitapların hangi bölümlerinin hangi usulle okutulacağı hususu meclisin öncelikli gündem maddesi olmuştur.

Ders Vekâleti ve Meclis-i Mesâlih-i Talebe'ye ait karar defterleri üzerinde yapılan incelemede, Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi döneminde müfredât ve ders kitaplarının belirlenmesi konusunda yoğun çalışmalar gerçekleştirilmek suretiyle kararlar alındığı; ayrıca Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi döneminde sürdürülen müfredât ve ders kitabı belirleme çalışmalarının ise TBMM döneminde olgunlaşarak matbu metin haline getirildiği anlaşılmaktadır⁵¹.

Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi döneminde, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin tüm kısımları için Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından müfredât programı ve ders kitapları listesi hazırlanarak yayımlanmıştır. Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi döneminde de yine aynı meclis tarafından müfredât programlarını geliştirmeye ve yenilemeye yönelik çalışmalar yürütülmüştür⁵². Her iki şeyhülislâm döneminde hazırlanan müfredât programlarının daha sonraki dönemlerde de geliştirilmesine devam edildiği ve son olarak TBMM tarafından 30 Rebûlevvel 1342/10 Teşrinisâni 1339 tarihinde neşredilen *Dârü'l-hilâfe Medreseleri-Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı* ile son şeklini aldığı anlaşılmaktadır⁵³.

⁴⁸ İMMA, MMTMMV, nr. 2086, s. 129.

⁴⁹ a.g.e., s. 182.

⁵⁰ İMMA, MMTMMV, nr. 2097, s. 137.

⁵¹ İMMA, MMTD, nr. 2202, s. 2b-12b; MMTMMV, nr. 2072, s. 23-47; İMMA, MMTMMV, nr. 2066, s.12,14; *Dârü'l-hilâfe Medreseleri-Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı*, T.B.M.M. Hükümeti Umûr-i Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti Tedrisât Müdüriyet-i Umûmiyesi, Öğüt Matbaası, Ankara, 30 Rebûlevvel 1342/10 Teşrinisâni 1339, b.a.

⁵² İMMA, DHAM-HTF. MSD, nr. 2253, s.7b,8a,8b,9a. (Sıra no: 37-61,63); İMMA, MMTMMV, nr. 2084, s. 71; İMMA, MMTMMV, nr. 2085, s. 33.

⁵³ *Dârü'l-hilâfe Medreseleri-Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı*, b.a.

Öte yandan 1914 yılının Ekim ayında açılan Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde, Birinci Dünya Savaşının olağanüstü ve olumsuz şartları nedeniyle, belirlenmiş kontenjanın altında eğitim öğretime başlamak zorunda kalmış, dolayısıyla eğitim-öğretim için hazırlanmış olan sınıflar, talebe mevcudunun azlığı nedeniyle kısa aralıklarla tevhi'd edilerek yeniden oluşturulmuştur. Derslerin bazısının kitaptan, bazısının ise ders notlarından yazdırılmak sûretiyle işlenilmesi nedeniyle, birleştirilmiş sınıflarda ne şekilde ders işleneceğine dair Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından karar alınmış olması dikkat çekmektedir. Örneğin iki dershanenin birleşmesinden oluşan sınıfta, ders kitabından takip edilen dersler için, en az sayıda konu işlemiş olan sınıfın kaldığı sayfadan devam edilmesi; ders notlarının yazdırılması sûretiyle işlenen derslerde ise derse başından başlanması karara bağlanmış ve bu kararın tüm müderrislere tebliğ edilmesi istenmiştir⁵⁴. Bu hassasiyet, eğitimde aksaklığa yer verilmemesi adına önemli bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır.

Yine eğitim-öğretimden arzulanan düzeyde verim elde edilmesi ve gerekli hazırlıkların yapılması açısından, ders yılı başlamadan önce müderris ve muallimlerle toplantılar yapılarak; bu toplantılarda müderris ve muallimlerin okutacakları derslerin belirlenmesi ve hazırlanan ders çizelgelerinin kendilerine verilmesi sağlanmaktadır⁵⁵. Dolayısıyla günümüzde hâlen uygulamada olan ve güncel ifadesiyle eğitim-öğretime hazırlık ve seminer çalışmaları mahiyetinde gerçekleştiği anlaşılan bu toplantılarla öğretim yılına hazırlıklı ve planlı girilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

3.1. Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi Dönemi

18 Rebülâhir 1332 (Mîlâdî 15/03/1914) tarihli Hatt-ı Humâyun'la Şeyhülislâmlık Makâmı'na tayin olunan Mustafa Hayri Efendi'nin⁵⁶ medreselerin günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi ve yapılandırılması amacıyla başlattığı ıslâhat kapsamında; medreselerin teşkilât ve idârî yapısında değişikliğe gidilirken, aynı zamanda eğitim-öğretim ve müfredât açısından da önemli yeniliklere ve düzenlemelere imza atılmıştır.

Yeni bir teşkilât ve idârî yapıyla 1 Ekim 1914 tarihinde açılışı gerçekleştirilen Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin müfredâtını ve ders kitaplarını belirlemek amacıyla Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin 9 Teşrînievvel 1330-2 Teşrînsânî 1330 (22 Ekim-15 Kasım 1914) tarihleri arasında branş müderris ve muallimleri ile gerçekleştirmiş olduğu toplantılarda; derslerde okutulacak kitaplara, bu kitaplardan hangi bölümlerin ya da ne kadarının okunacağına ve tedris usûlüne ilişkin kararlar alınmıştır⁵⁷. Mezkûr toplantılarda alınan kararlar “Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Tedrisi Mukarrer Kitaplar ile Sûret-i Tedrîsi Mübeyyin Muhtura” adı altında yayımlanmıştır⁵⁸. 1914-1915 öğretim yılında uygulamaya geçirilen bu ilk müfredâtın uygulanma sürecinde karşılaşılan bazı sorunlar nedeniyle değişikliğe gidilmek zorunda kalınmış, Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin 18

⁵⁴ İMMA, DHAM-MD., nr. 2260, s. 12a,14a. (Karar no: 22, 26).

⁵⁵ İMMA, MMTMMV, nr. 2082, s. 257.

⁵⁶ Ceride-i İlmiye (Cİ), 3 Recep 1332/15 Mayıs 1330, S. 1, s. 3.

⁵⁷ İMMA, MMTD, nr. 2202, s. 2b-12b; MMTMMV, nr. 2072, s. 23-47; İMMA, MMTMMV, nr. 2066, s. 12,14.

⁵⁸ Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi-Nizamnâme, s. 17-23.

Teşrînevvel 1331/31 Ekim 1915 tarihli kararıyla müfredâtta; ders kitaplarında ve tedris usûlünde bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir⁵⁹. Bu değişikliklerle birlikte hazırlanan müfredât, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi için revize edilmiş ikinci müfredât niteliğini taşımaktadır. Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin merkez teşkilâtı için gerçekleştirilen bu ikinci müfredât çalışmasıyla eş zamanlı olarak taşra teşkilâtı için de bir müfredât çalışması yapıldığı ve 1915-1916 öğretim yılında taşra medreselerine uygulanmak üzere gönderildiği anlaşılmaktadır⁶⁰.

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde okutulan ders kitaplarıyla ilgili olarak detaylı ve önemli bilgilere Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin gerçekleştirdiği toplantılarda almış olduğu kararlarda rastlanılmaktadır. Ders kitaplarının seçimi ve tedris usûlüne ilişkin bahse konu toplantılardan birincisi 1914-1915 öğretim yılının başında⁶¹, ikincisi ise 1915-1916 öğretim yılının başında gerçekleştirilmiştir⁶².

Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin daveti üzerine 9 Teşrînevvel 1330-2 Teşrînisânî 1330 (22 Ekim-15 Kasım 1914) tarihleri arasında gerçekleştirilen toplantılara müderris ve muallimlerle birlikte bazı müfettişler de iştirak etmiş, birbiri ardına brans/zümre toplantıları niteliğinde gerçekleştirilen bu toplantılarda; derslerde okutulacak kitaplara, bu kitaplardan hangi bölümlerin ya da ne kadarının okunacağına ve tedris usûlüne ilişkin “müzâkere-i lâzime ve müdâvele-i efkâr” gerçekleştirilmek suretiyle kararlar alınmıştır⁶³. Alınan kararların büyük bir kısmının ittifakla alındığı görülmekle beraber, az da olsa bazı kararlarda; karşı oy serdedilmek suretiyle çoğunluk görüşüyle karar alındığının görülmesi; toplantıların serbest fikir ortamı ve ilmî tartışmalar çerçevesinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, önceden belirlenmiş bir müfredât ve ders kitabı yerine, tüm paydaşların fikir ve görüşlerinin ele alınarak değerlendirildiği ve çoğunluk görüşüyle karara varıldığı; istişareyi önceleyen bir yaklaşımın benimsendiğine işaret etmektedir.

Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin 22 Ekim-15 Kasım 1914 tarihleri arasında gerçekleştirmiş olduğu bahse konu toplantılarda ders kitaplarına ve tedris usûlüne ilişkin alınan kararların, bazı müderris ve muallimlere tebliğ edilmemesi nedeniyle, bu müderris ve muallimlerin kendi başlarına ders kitabı ve konular belirleyerek talebeye açıklamada bulduklarının haber alındığı; bu durumun eğitim-öğretimde karışıklığa sebebiyet vereceği; ders programlarının ve ders kitap listelerinin bastırılarak dağıtılması zaman alacağından, meclisçe alınan karar gereğince seçilmiş olan ders kitaplarının ve konularının şüpheye mahal bırakmayacak şekilde tüm ilgililere tebliğ edilmesi önemle vurgulanmıştır⁶⁴.

Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin 1914-1915 öğretim yılı içerisinde gerçekleştirdiği mezkûr toplantılarda alınan kararlar “Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde Tedrîsi Mukarrer Kitaplar ile Sûret-i Tedrîsi Mübeyyin Muhtıra” adı altında yayımlanmış olmakla birlikte⁶⁵, derslerin işlenişine ilişkin olarak ortaya çıkan bazı hususların ya da bilgilerin, adı geçen meclise ulaşması üzerine, bu

⁵⁹ İMMA, MMTMMV, nr. 2072, s. 23-47.

⁶⁰ İMMA, MMTMMV, nr. 2071, s. 289.

⁶¹ İMMA, MMTD, nr. 2202, s. 2b-12b.

⁶² İMMA, MMTMMV, nr. 2072, s. 47.

⁶³ İMMA, MMTD, nr. 2202, s. 2b-12b; MMTMMV, nr. 2072, s. 23-47; İMMA, MMTMMV, nr. 2066, s. 12,14.

⁶⁴ MMTMMV, nr. 2066, s. 129,130.

⁶⁵ Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi-Nizamnâme, s. 17-23.

derslerin hangi yöntemlerle işleneceği konusunda da kararlar alınması cihetine gidilmiştir. Bu çerçevede Târih-i İslâm Müderrisi Ahmet Sâib ile Nahiv Müderrisi Ahmed Feyzi Efendilere hitâben yazılan bir yazıda: Her iki dersten talebenin lâıykıyla istifâde edemediklerinin anlaşıldığı, bu nedenle “talebenin seviye-i idrâki esâsen mâlum bulunmuş olmakla; tedrisâtın yüksek bir tarzda tâkib olunmayarak bilhassa takrirden sarâhat ve vuzuha itinâ buyrulması lüzûmu tavsiye olunur.⁶⁶” denilmek suretiyle, derslerin talebenin anlayış düzeyine uygun bir tarzda, açık ve anlaşılır bir dille işlenmesine özen gösterilmesi hususuna dikkat çekilmiştir.

1914-1915 öğretim yılının sonuna gelindiğinde, eğitim-öğretimde bir yılını ikmâl etmiş olan Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin, gerek ders programında gerekse ders kitaplarında bir takım değişikliklere gidilmesi kaçınılmaz olmuştur. Zirâ mektepleşme sürecine giren medresenin klasik yapısı modernize edilmeye çalışılırken karşılaşılan pek çok sorun ve beklenmedik durumlar Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin gündemine gelmekteydi. Nitekim bu bağlamda programa dâhil edilen derslerin sınıf düzeyine uygunluğu, seçilen ders kitaplarının içerik açısından yeterliliğinin yanında matbû nüshalarının piyasada yeterli miktarda bulunup bulunmadığı, ders kitaplarının hangi bölümlerinin hangi sınıflarda okutulacağı, tedris usûlü ve benzeri diğer hususlara ilişkin pek çok konu meclisin sürekli olarak gündeme alıp müzakere ettiği ve karara bağladığı konular arasında yer almaktaydı. Dolayısıyla Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin bir yıllık eğitim ve öğretim tecrübesinin ardından ders programlarında gerçekleştirilen tâdilâta ilâveten yine Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin 18 Teşrînievvel 1331/31 Ekim 1915 tarihli kararıyla ders kitaplarına ve tedris usûlüne ilişkin önemli değişikliklere imza atılmıştır⁶⁷.

Netice itibariyle Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde okutulacak ders kitapları Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin; 1914-1915 öğretim yılı için 22 Ekim-15 Kasım 1914 tarihleri arasında gerçekleştirdiği toplantılarda aldığı kararlarla, 1915-1916 öğretim yılı için ise 31 Ekim 1915 tarihli kararıyla belirlenmiştir.

Bahse konu toplantılarda seçilmiş olan bazı ders kitaplarının piyasada bulunmaması ya da uygun bir kitabın belirlenememesi durumunda, müderris ve muallimlerin işleyecekleri konuları yazılı metin halinde derse girmeden bir hafta önce idâreye teslim etmeleri istenmiştir. İdareye teslim edilen ders notları idâreciler tarafından talebeye istinsah ettirmek ya da bastırılmak suretiyle talebenin istifâdesine sunulmaktadır. Nitekim tüm ders notlarının derslerden önce istinsah edilerek hazır hale getirilmesinin güç olduğundan bahisle idâreye teslim edilmiş olan mevcut ders notları ile birlikte henüz idâreye teslim edilmemiş olan ders notlarının muallim ve müderrislerden talep edilerek peyderpey bastırılmak üzere Ders Vekâleti'ne iletilmesi hususu medreselerin genel müdürlüklerine bildirilmiştir⁶⁸. Basılan bu ders notları talebeye meccânen dağıtılmakta, dışarıdan talep edenlere ise 20 paraya satılabilmektedir⁶⁹. Böylece, ders kitabı belirlenmemiş dersler için ya da piyasadaki temini mümkün olmayan kitaplar için gerekli önlemler alındığı ve alternatif çözümlerin meclis tarafından uygulamaya konulduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁶ İMMA, MMTMMV, nr. 2072, s. 145.

⁶⁷ a.g.e., s. 23-47.

⁶⁸ İMMA, MMTMMV, nr. 2066, s. 140, 285. Ayr. bkz. İMMA, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Muharrerât Defterleri, (DHAM-MD.), nr. 2260, s. 5a. (Karar no: 7).

⁶⁹ İMMA, DHA-HTF.MSD, nr. 2253, s. 23a, (Sıra No: 1).

3.2. Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi Dönemi ve Sonrası

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin kuruluşu ile birlikte başlayan müfredât çalışmaları, eğitim-öğretimin devam ettiği süreçte ortaya çıkan yeni durumlara göre geliştirilmiş; seçilmiş olan ders kitaplarının sınıf düzeyine uygunluğu, içerik açısından yeterliliği, matbû nüshalarının piyasada yeterli miktarda mevcut olup olmadığı, ders kitaplarının hangi bölümlerinin hangi sınıflarda okutulacağı, tedris usûlü ve benzeri diğer hususlara ilişkin pek çok konu Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin sürekli olarak gündeme alarak müzakere ettiği ve karara bağladığı konular arasında yer almıştır. Dolayısıyla eğitim-öğretim süreci ile birlikte eş zamanlı yürütülen müfredât çalışmalarıyla; mevcut müfredâtın iyileştirilmesi ve her geçen gün daha ileri bir düzeye çıkarılması amaçlanmıştır.

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi(1858-1920)'nin 25 Nisan 1332/8 Mayıs 1916 tarihinde göreve gelmesinin hemen ardından, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin müfredât ve ders programlarının değiştirilmesi amacıyla çalışmaların başlatıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ders Vekâleti tarafından Heyet-i Teftîşîyye Riyâseti'ne gönderilen 13 Haziran 1332/26 Haziran 1916 tarihli yazıda: Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi kâşasına alınmış olan tüm medreselerdeki eğitim-öğretimin aynı standartta ulaştırılmasının amaçlandığı ve bu bağlamda ders programları ile müfredâta tâdîlat çalışmalarının başlatıldığı belirtilmektedir⁷⁰.

Hazırlanacak olan yeni müfredât programına esas olmak üzere; branş müderrislerinin görüş ve düşüncelerine başvurulmuş, müderrislerden alınan program tekliflerini ihtiva eden dosya teftiş heyetinin incelemesine sunulmuştur⁷¹. Heyet-i Teftîşîyye tarafından dosya üzerinde yapılacak incelemelerde, gerek görülmesi halinde müderrislerin görüş ve düşüncelerine tekrar başvurabilmektedir. Heyet-i Teftîşîyye'nin incelemesinden geçen müfredât programları, son şekli verilmek üzere Meclis-i Mesâlih-i Talebe'ye sunulmakta; meclis, branş müderrislerinin iştirakiyle gerçekleştirdiği müzâkereli toplantılarda müfredât programlarını kesinleştirmektedir.

Meclis, merkez teşkilatı için yürüttüğü bahse konu müfredât çalışmalarının yanı sıra taşra medreseleri için de aynı süreci takip ederek müfredât programlarının hazırlanması sürecini yönetmektedir⁷².

Öte yandan 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgâl edilmesine rağmen, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'ndeki eğitim-öğretim faaliyetiyle ilgili idârî ve ilmî çalışmaların imkânlar ölçüsünde sürdürülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim medreselerin sevk ve idâresinden sorumlu Ders Vekâleti ile ayrıca karar organı konumundaki Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin, bahse konu işgâl tarihinden TBMM'nin açılışına; hatta 1921 yılının Ağustos ayına kadar geçen sürede gerçekleştirmiş olduğu toplantılarda almış olduğu kararların derç edildiği ve her biri ortalama 250-300 sayfa miktarındaki toplam 16 adet karar defteri, eğitim-öğretim için sarf edilen çabanın somut göstergesidir⁷³. Dolayısıyla

⁷⁰ İMMA, MMTMMV, nr. 2076, s. 22.

⁷¹ İMMA, DHAM-HTF.MSD, nr. 2253, s. 7b, 8a, 8b, 9a. (Sıra no: 37-61, 63).

⁷² İMMA, MMTMMV, nr. 2078, s.62-73,84; nr. 2079, s. 15, 122, 125, 128, 129; nr. 2082, s. 230.

⁷³ Bkz. İMMA, MMTMMV, nr. 2086, ba; nr. 2087, ba; nr. 2088, ba; nr. 2089, ba; nr. 2090, ba; nr. 2091, ba; nr. 2092, ba; nr. 2093, ba; nr. 2094, ba; nr. 2095, ba; nr. 2096, ba; nr. 2097, ba; nr. 2098, ba; nr. 2099, ba; nr. 2100, ba; nr. 2101, ba.

Meşihat Makâmı'na bağlı olan Ders Vekâleti ile karar organı Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin yürütmüş olduğu çalışmaların ve almış olduğu kararların kesintiye uğramaksızın Ankara'da kurulan TBMM hükümetinin uhdesine tevdi edildiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki Anadolu'da başlatılan İstiklâl Harbi ve sonrasında Türk milletinin resmî temsilcisi sıfatını üstlenen Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından medreselerdeki eğitim-öğretime ilişkin bir dizi düzenlemelerin gerçekleştirilmiş olması; bahse konu karar ve çalışmaların semeresi niteliğindedir.

Bu kapsamda TBMM döneminde, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde uygulanmak üzere yoğun emek sarf edilerek hazırlandığı anlaşılan hacimli bir müfredât programı neşredilmiştir⁷⁴. TBMM Hükümeti Umûr-i Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti Tedrîsât Müdüriyeti tarafından, 10 Teşrinisânî 1339/10 Kasım 1923 tarihinde Ankara'da bastırılmış olan bu müfredât kitapçığı aynı zamanda ders cetvellerini de içermektedir. Bahse konu müfredât kitapçığı, 1914 yılından itibaren hazırlanmış olan ve peyderpey geliştirilen müfredât programının en son şekli olması açısından önemlidir.

Müfredât kitapçığının basım tarihinin 10 Teşrinisânî 1339/10 Kasım 1923 olması nedeniyle 1923-1924 öğretim yılında uygulamaya konulduğu, ancak 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrîsât Kânûnu ile medreselerin kapatılması üzerine bu müfredât programının uygulanmasına fırsat bulunamadığı anlaşılmaktadır. Ancak bahse konu müfredât programı, 1914 yılında başlatılan ve yaklaşık 10 yıl süren ıslâhat faaliyetleri sürecinde Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin sevk ve idare ettiği sürecin ürünü olması açısından önem arz etmektedir.

4. Sonuç

Osmanlı eğitim teşkilatının şekillenmesinde ve yönetilmesinde önemli faaliyetlere imza atan Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin, yılların birikim ve tecrübesiyle oluşturduğu müktesebâtından haberdar olmak, olumlu ve iyi örneklerinden yararlanıp; sonuca ulaştırmayan faydasız yöntem ve uygulamalarından ders çıkarmak, gelişme ve yenileşmeye katkı sağlayacak önemli bir yaklaşım olacaktır.

Osmanlı medreselerinin ilmî ve idârî işlerinin daha sağlıklı yürütülmesi amacıyla karar organı olarak teşekkül ettirilen Meclis-i Mesâlih-i Talebe, Milâdî 1877 yılından 3 Mart 1924 tarihine kadar geçen yaklaşık yarım asra varan süre boyunca mühim vazifeler ifâ etmiştir.

Tevhid-i Tedrîsât Kânûnu'yla kapatılan medreselerle birlikte, Osmanlı eğitim tarihinin son yarım asrında önemli faaliyetler yürütmüş olan Meclis-i Mesâlih-i Talebe de mezkûr tarih itibarıyla miâdını doldurarak tarih sahnesinden ayrılmıştır. Söz konusu meclisin üstlendiği görev ve yürüttüğü çalışmalar göz önüne alındığında, günümüzde de aynı fonksiyonları icra edecek kurullara ihtiyaç duyulduğu aşikârdır.

Medreselerin eğitim-öğretime ilişkin her türlü konular ile müderris, muallim ve diğer personelin tayin, terfi ve azilleri; talebeye ait tüm iş ve işlemler; personel ve talebenin devam-devamsızlık durumunun takibi; ders programlarının hazırlanması ve okutulacak derslerin ve kitapların belirlenmesi; personel ve talebenin disiplin işlemleri gibi pek çok konuyu görüşüp karara bağlamak Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin görev alanına girmektedir. Osmanlı devletinin en kritik dönemi

⁷⁴ *Dârü'l-hilâfe Medreseleri-Ders Cetvelleri ve Müfredât Programı*, b.a.

olan son yarım asrında, bahse konu görevler çerçevesinde ortay konulmuş olan tecrübenin yok sayılarak görmezden gelinmesi; makul bir yaklaşım olarak değerlendirilemez.

Nitekim II. Meşrutiyet döneminde, medreselerin mektepleşme sürecini yönetmek gibi zor bir görevi üstlenmiş olan meclisin en mühim görevlerinden biri Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin ders ve müfredât programlarının hazırlanma sürecinin yönetilmesine ilişkin olanıdır. Meclis-i Mesâlih-i Talebe'nin bu görevi yürütürken paydaş katılımına ve tekliflerine açık bir yaklaşım sergilemesi önemli bir yaklaşımdır. Medreselerin ders programları ve müfredâtı ile ders kitaplarının belirlenme sürecine tüm paydaşlar dâhil edildiği gibi, uygulama sürecinde karşılaşılan sorunlar nedeniyle ya da duyulan ihtiyaç üzerine program geliştirme çalışmalarına ara verilmeksizin devam edildiği müşâhede edilmektedir. Bu özelliğiyle meclis yenilemeye ve gelişmeye açık bir duruş sergilemiştir.

Müfredât programlarının hazırlanmasında, değişiklik tekliflerinin ya da ek program önerilerinin alınmasında sahada görev yapan eğitimcilerin dikkate alınması, bahse konu sürecin öğrenmeye ve inovasyona açık yönünü ortaya koymakta; bu özelliğiyle medrese teşkilâtının bir nevî öğrenen organizasyon niteliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR ve MAKALELER

- AYVERDİ, İlhan, *Kubbealtı Lugatı: Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008.
- AYDIN, Bilgin, Yurdakul, İlhami, Kurt, İsmail: *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislâmlık Arşivi Defter Kataloğu*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2006.
- AYDIN, Bilgin, İlhami YURDAKUL, “Şeyhülislâmlık (Bâb-ı Meşihat) Arşivi Defterleri”, *Din ve Hayat, TDV. İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2015, S. 24, s. 101-107.
- HOCAOĞLU, Mehmet, *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları (Belgeler)*, Oymak Yayınları, İstanbul, ty.
- İPŞIRLI, Mehmet, “Ders Vekâleti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 183-184.
- MÜFTÜZÂDE, “İstanbul Medreseleri-II”, *Sebilürreşâd*, c. XXI, S. 542-543.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilât ve İdâre Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c. I, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2014.
- YAKUT, Esra, *Şeyhülislâmlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- YURDAKUL, İlhami, “Şeyhülislâmlık Merkezi Olarak İstanbul”, *Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu, 14-17 Aralık 2010*, İstanbul, 2011, s. 221-228.
- <http://istanbul.diyanet.gov.tr/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentId=muftulugumuz>. (Erişim Tarihi: 24.04.2018)

2. ARŞİV BELGELERİ

2.1. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (İMMA)

2.1.1. Meclis-i Mesâlih-i Talebeye Mahsus Müsvedde Varakaları (MMTMMV)

İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2066.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2070.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2071.
İMMA, MMTMMV, Defternr. 2072.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2078.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2079.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2082.
İMMA, MMTMMV, Defternr. 2084.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2085.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2086.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2087.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2088.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2090.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2091.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2092.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2093.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2094.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2095.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2096.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2097.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2098.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2099.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2100.
İMMA, MMTMMV, Defter nr. 2101.

2.1.2. Meclis-i Mesâlih-i Talebe Defterleri (MMTD)

İMMA, MMTD, Karar, Defter nr.2202.

2.1.3. Dârü'l-hilafeti'l-aliyye Medresesi, Heyet-i Teftişîye Müsvedde Varakaları (DHAM-HTF. MSD.)

İMMA, DHAM-HTF.MSD, nr. 2253 nr. 2253.

2.1.4. Dârü'l-hilafeti'l-aliyye Medresesi, Muharrerât Defterleri (DHAM-MD.)

İMMA, DHAM-MD.KA, nr.2260

2.2. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

Yıldız Perakende, Meşihat (Y.PRK.MŞ.) Dosya no:1, Gömlek no:20/1.

Yıldız, Esas Evrakı (Y.EE.), Dosya no:3, Gömlek no:60/1-2

3. MEVZUAT METİNLERİ, DÜSTUR ve SALNÂMELER

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi (Nizamnâme-Ders Cetveli-Sûret-i Tedris ve Kitaplar-Tâlimâtname), Matbaa-ı Ahmed Kâmil, İstanbul, 1330-1333.

İlmiye Salnâmesi, Matbaa-ı Âmire, Dârü'l-hilafeti'l-aliyye/İstanbul, 1334.

Salnâme-1294, b.y., 7 Zilhicce 1293.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye(Sene 1295), İstanbul, 1295,

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 34.bs., İstanbul, 1296.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye-1326, (65.defa), Selanik Matbaası, by., ty.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye-1327, (66.defa), Selanik Matbaası,
Dersaadet, 1327.

1328 Sene-i Maliye-Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, Selanik Matbaası,
İstanbul, 1328.

Salnâme-i Devlet-i Âli Osmâniyye, 1333-1334 Sene-i Mâliye, 68'inci sene, Hilal
Matbaası, İstanbul, 1334.

4. SÜRELİ YAYINLAR ve MECLİS TUTANAKLARI

Cerîde-i İlmiyye.

Sırâtımustakim/Sebilürreşâd.

Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi (MAZC).

Meclis-i Meb'usân Zabıt Ceridesi (MMZC).

EKLER

قراردفتری		مجلس تصدق طلبیه		کتابخانه کائنات	
مدونعات	مجلس تصدق طلبیه	مجلسه مشاخره	وضع اوضاع دارالافتاء	تاریخ درجیم مشاخره	تاریخ درجیم مشاخره
	قده سکنه				
 توفیق نسبه ایچ مصلحه	 توفیق نسبه ایچ مصلحه	 توفیق نسبه ایچ مصلحه	 توفیق نسبه ایچ مصلحه		
مدونعات	مجلس تصدق طلبیه	مجلسه مشاخره	وضع اوضاع دارالافتاء	تاریخ درجیم مشاخره	تاریخ درجیم مشاخره
	قده سکنه				
 	 	 	 	 	
مدونعات	مجلس تصدق طلبیه	مجلسه مشاخره	وضع اوضاع دارالافتاء	تاریخ درجیم مشاخره	تاریخ درجیم مشاخره
	قده سکنه				
	  			 	

Ek 1. Meclis-i Mesâlih-i Talebe'ye ait karar defterinin ilk sayfası; DHAM'nin tüm yönetim kademelerine ve medrese müdürlüklerine verilen mühürlerin tatbik ve teslim tutanağı. (İMMA, MMTD, nr. 2202, s.2a.)

فرارده نوری		مجلس مشایخ طلبه	کتابت و کتابخانه
مدیریت	مجلس مشایخ طلبه	مجلس مشایخ طلبه و وضع ادعا در اطفال دوره و مشایخ کمال تاریخ و محرم سنه ۱۲۰۶	تاریخ و محرم سنه ۱۲۰۶
		تاریخ و محرم سنه ۱۲۰۶	
مدیریت		مجلس مشایخ طلبه	کتابت و کتابخانه
		مجلس مشایخ طلبه و وضع ادعا در اطفال دوره و مشایخ کمال تاریخ و محرم سنه ۱۲۰۶	تاریخ و محرم سنه ۱۲۰۶
		تاریخ و محرم سنه ۱۲۰۶	
مدیریت		مجلس مشایخ طلبه	کتابت و کتابخانه
		مجلس مشایخ طلبه و وضع ادعا در اطفال دوره و مشایخ کمال تاریخ و محرم سنه ۱۲۰۶	تاریخ و محرم سنه ۱۲۰۶
		تاریخ و محرم سنه ۱۲۰۶	

Ek 2. Meclis-i Mesâlih-i Talebe'ye ait karar defterinin ikinci sayfası; DHAM'nin tüm yönetim kademelerine ve medrese müdürlüklerine verilen mühürlerin tatbik ve teslim tutanağı. (İMMA, MMTD, nr. 2202, s.2b.)

اول باب دارى فتوايى عده زنى مقدر ارباب دفتح و صوامع علمده ركب فبصورت علان اصرارهاي بيكلى اديبانه و درون بسيرونه مدي
 و محكم سرعدينا اصلاح اهوال دارى مقده عقل بر رايي بيلر ايده كايما و نيزه نامه نقد بله بديحه

فهيرونه زكوره مدرسه اصلاح مظهره ليدن علوه نقد و مدققه خدامي و در ميهت نامه عيشي و مخصوصه علميه زه سون مشهوره
 و صونتي و در ميهت دانشانه علميه سيلم و نيرين عيشي و نوسه دارنده ديدن زه نيره و ليدن حضايت مدرسه كساب و در موهان
 مباحث ايليه مقده اهوال و در كاترين بيقين و ساطرين خوي ايده جفا و ليدن مدرسه حال اصيلدي اولاده دارى فقودن علميه
 هضه افراغ ايل بر ربه رقبانه علميه دره برده ضد ايده كده محكم سرعدينا اصلاح مظهره و در اعظام سرعديني جمه و عظام
 ابراهيمي و ارباب دانشانه برن اولاده اهل اسلامي همشور و ارضي يلمه و ليدن عدلست و حقايتي بريغ سرعديني مبداء ايل
 و در موهان مدرسه مظهره سرعديني مقده و صاغ و غصيفه و متبقي زوانده بر نيره اجموده در زح مظهره تدبير اصلاحيه يك اعجازيه
 جدا نسبت ايليه كده

Ek 3. II. Abdülhamid’in yayımladığı tarihsiz bir muhtırada Meclis-i Mesâlih-i Talebe’nin kuruluşuna dair açıklamalar. (BOA, Y.EE., Dosya no: 3, Gömlek no: 60/1-2.)

دارالحلقة العالميه مدرسه سي مدير عموميلىريك اداره لرينه متعلق خصوصانده محتاج
 مذاكره كوره جكلرى موادى تدقيق اتمك و مقررات لازميه اخذ ايلك اوزره بر
 هيئه احتياج بدسي اولوب هيئت مذكوره ميائسنده بالذات مدير عموميلركده بولمى
 تنوير مسائله خبيلى خدمت ايليه كجكه و مدير عموميلر درس و كالته مربوط اولديني كهي
 بالعموم مدارسك معاملات اداريه و امور تدريسيه سنه نظارتده و كالته مشار اليايه عايد
 بولنديفته و مؤسسان اسلاميئك تايمين اداره و ترقيايتي امرنده و وظائف مخصوصه
 ايله مكلف اولان اوقاف هايون نظارتنك مدارسه متعلق خصوصانده درس و كالته
 ايله تشريك مساعي ايلسي و بونك ايجونده نظارت مشار اليها مؤسسان علميه مديرينك
 درس و كالته معاونايلكني حائز بولمى و جوه عديده ايله موجب محسنات اوله جفته بناء
 درس و كالتهك ربايتي تحتنده دارالحلقة العالميه مدير عموميلرى ايله درس و كيلي معاونايتي
 صفتي حائز اوله روق اوقاف نظارتى مؤسسان علميه مديرندن مركبا بر هيئت تشكيل
 ايلمى و شو صورتله وجود بوله جق و مدارسه عايد خصوصانده معلومات مخصوصيه
 مالك بوله جق اولان هيئتلك بالعموم مدارسه و طلبه علومه متعلق امورك تدويرنده صلاحيت
 لازميه حائز بولمى مناسب كورلمش و بناء عليه مجلس مصلح طلبه نك شكل حاضرندن
 استقنا حاصل اولديني كهي درس و كالته مربوط تشكياتك هيئت تحريريه دن معايدانسي
 ادامه يده محل قلامشدر.

Ek-4. 18 Eylül 1330/1 Ekim 1914 tarihli Islâh-ı Medâris Nizamnâmesinin Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası’nda Meclis-i Mesâlih-i Talebe’nin yeniden yapılandırılmasına ilişkin gerekçe metni. (*Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi (Nizamnâme-Ders Cetveli-Sûret-i Tedris ve Kitaplar-Tâlîmâtname)*, Matbaa-ı Ahmed Kâmil, İstanbul, 1330/1333).

